

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛІТЕХНІЧНИХ ОСНОВ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ПРОДУКТИВНОЮ ПРАЦЕЮ УЧНІВ В УМОВАХ ПЕРЕБУДОВИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

УДК 331:37.03

Віктор Мадзігон, науковий співробітник лабораторії
трудової підготовки і політехнічної творчості АПН України
м. Київ

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛІТЕХНІЧНИХ ОСНОВ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ПРОДУКТИВНОЮ ПРАЦЕЮ УЧНІВ В УМОВАХ ПЕРЕБУДОВИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлюється реформа освіти 1984 року, яка передбачала перебудову загально-освітньої й професійної школи та мала величезне політичне, соціально-економічне й ідеологічне значення.

Ключові слова: профорієнтація, продуктивна праця, трудове навчання, професії, виробництво, розвиток.

Постановка проблеми. Реформа освіти передбачала: докорінне поліпшення трудового виховання, навчання й профорієнтації учнів загальноосвітніх шкіл, підвищення рівня практичної й морально-психологічної підготовки їх до самостійного життя, забезпечення тісного взаємозв'язку вивчення основ наук з особистою участю школярів у суспільно корисній продуктивній праці.

Для докорінного поліпшення системи трудового виховання й профорієнтації були створені всі необхідні умови.

Так, в Україні в 1985/86 навчальному році кількість навчально-виробничих комбінатів (МНВК) збільшилося з 449 – до 513, у них проходили трудову підготовку 44% старшокласників. Трудову підготовку проходили в навчальних цехах на виробництві 18%, у шкільних і міжшкільних майстернях – 28% старшокласників. У 1985 році 73% випускників загальноосвітньої школи разом з атестатом зрілості одержали кваліфікаційні посвідчення. У цей період в 73,7% шкіл України були майстерні з обробки металу, 72,6% – з обробки деревини, 25,1% – комбіновані майстерні, 73,8% – майстерні з обслуговуючої праці.

Виклад основного матеріалу. З метою створення більш сприятливих умов для трудової підготовки було ухвалено рішення зменшити наповнюваність навчальних груп у сільських міжшкільних МНВК до 20 – 25 чоловік, а також дозволено розподіл навчальних груп у кількості 20 і більше учнів для практичного навчання автосправи, роботи на тракторах, машинопису й основ діловодства в міських та сільських МНВК.

Відповідні державні органи, а також зацікавлені

міністерства й відомства розробили й затвердили перелік професій з урахуванням потреб народного господарства в кадрах, за якими підготовка здійснювалася в школах та МНВК. За цим переліком місцеві Ради народних депутатів визначали профілі майбутньої трудової підготовки школярів і конкретний зміст суспільно корисної, продуктивної праці учнів у загальноосвітній школі. Було переглянуто також питання про зниження вікових обмежень для самостійної роботи молоді по ряду професій, у тому числі про допуск учнів з 16 років до роботи трактористами й комбайнерами в трудових об'єднаннях школярів під керівництвом наставників.

У основу системи трудової підготовки учнів у світлі шкільної реформи покладені такі принципи: політехнізація, поєднання навчання з продуктивною працею, оптимальне поєднання загальнотрудової й спеціальної підготовки, спрямованість усієї системи трудового навчання на вибір масової професії. На основі цих принципів у нових типових програмах трудового навчання учнів 1–11 класів реалізуються:

- єдність і взаємозв'язок трудового навчання, суспільно корисної, продуктивної праці (нові програми включають не тільки трудове навчання, а й обов'язкову суспільно корисну, продуктивну працю та щорічну трудову практику учнів);

- єдність змісту трудового навчання для хлопчиків і дівчаток у 1–7 класах (це зумовлено поширеністю жіночої кваліфікованої праці її промисловістю, потребою готувати всіх дітей і підлітків до побутової праці в родині, а також наявним досвідом такої підготовки в окремих союзних республіках і зарубіжних країнах). Статеві особливості враховуються при визначенні

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛІТЕХНІЧНИХ ОСНОВ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ПРОДУКТИВНОЮ ПРАЦЕЮ УЧНІВ В УМОВАХ ПЕРЕБУДОВИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

фізичних навантажень на організм школяра, при виборі об'єктів праці, проведенні профорієнтаційної роботи з урахуванням сформованих національних і інших традицій;

- виховна, розвиваюча, політехнічна, творча й профорієнтаційна спрямованість трудового навчання й виховання;

- раціональне співвідношення інваріантної й варіативної частин програм, при якому регіони й окремі школи можуть частково змінювати типові програми залежно від місцевих умов, насамперед – виробничого оточення, при цьому передбачається розширення ролі місцевих органів народної освіти, що впливає з підвищення ролі й відповідальності місцевих Рад народних депутатів за організацію трудової підготовки школярів [1, 1].

Документи про реформу загальноосвітньої й професійної школи містили загальні вимоги до трудового навчання учнів.

У 1 – 4 класах школярі опановують елементарні прийоми ручної роботи з різними матеріалами, уміннями по вирощуванню сільськогосподарських рослин, ремонту навчально-наочних посібників, виготовленню іграшок і різних корисних предметів для школи, дитячого садка, будинку. Вони знайомляться з деякими доступними для них професіями. У зв'язку із цим програма трудового навчання в 1 – 4 класах складається з двох основних розділів: технічна й сільськогосподарська праця.

Навчання технічній праці містить у собі: роботу з папером, картоном, тканинами, природним матеріалом, дротом, фанерою; складання макетів і моделей з деталей набору “конструктор” для ознайомлення з елементами техніки; палітурні роботи; комбіновані роботи з виготовлення корисних виробів.

На заняттях із сільськогосподарської праці учні початкових класів здобувають знання й елементарні вміння по вирощуванню рослин у приміщеннях і на навчально-дослідних ділянках школи, а також по догляду за свійськими тваринами. Передбачається проведення екскурсій для ознайомлення з професіями, деякими видами виробничого устаткування й технологічних процесів сучасного виробництва [2, 3].

У 5 – 9 класах школярі одержують більш ґрунтовну загально трудову підготовку, опановують знаннями й практичними вміннями з обробки металу, деревини, знайомляться з основами електротехніки, матеріалознавства, графічної грамоти; в них формуються уявлення про головні галузі народного господарства. На цьому щаблі навчання доцільно виділити два етапи, що охоплюють 5 – 7 і 8 – 9 класи.

Трудове навчання в 5 – 7 класах міських і сільських шкіл будується на основі зазначених вище принципів, але воно диференціюється залежно від виробничого оточення. Пропонується два варіанти програм: один – для міських, інший – для сільських шкіл. Кожний з них повинен відповідати існуючій навчально-матеріальній базі з урахуванням перспектив її розвитку й наявного досвіду.

Програма по трудовому навчанню учнів 5 – 7 класів передбачає: обробку матеріалів (на вибір школи може вивчатися одна з технологій обробки металу, деревини, тканин, сільськогосподарських робіт і т.п. або їхнє розумне сполучення, наприклад, технологія обробки металу й деревини); ознайомлення з елементами техніки (основні відомості про деталі, механізми й машини; – електротехнічні роботи; графічна грамота, елементи конструювання, дослідництва); економічну підготовку; підготовку до побутової праці; екскурсії на виробництво. Як бачимо, пропонується широка варіативність у виборі матеріалів, з якими повинні навчитися працювати школярі, і напрямків професійної орієнтації. Наприклад, у школах, що мають оснащені майстерні з обробки металу й швейний кабінет (майстерню), доцільно працювати за двома варіантами програм:

1) обробка металу, вивчення елементів техніки, економічна підготовка, підготовка до побутової праці (догляд за житлом, одягом т.п., переробка й заготівля плодів, овочів, ремонтні роботи в побуті);

2) обробка тканин, вивчення елементів техніки на прикладі швейної машини, економічна підготовка до побутової праці (частина часу, відведеного на цей розділ у даному варіанті, буде використовуватися для продуктивної праці учнів).

Становить інтерес і такий варіант програми для 5 – 7 класів, у якому центральне місце приділяється технології матеріалів (метал, деревина, тканини, харчові продукти й т.п.). У ході її вивчення учні повинні одночасно здобувати знання й уміння з елементів машинознавства, електротехніки, графічної грамоти й конструювання.

Щоб забезпечити загально трудову підготовку учнів 8 – 9 класів, сформувати в них поняття про головні галузі народного господарства й підготувати їх до оволодіння надалі професією, трудове навчання необхідно здійснювати за певним профілем. Доцільно, опираючись на досвід нинішніх 9 – 10 класів, зберегти для 8 – 9 класів усі існуючі профілі, доповнивши їх тими, потреба в яких викликана необхідністю розширення підготовки

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛІТЕХНІЧНИХ ОСНОВ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ПРОДУКТИВНОЮ ПРАЦЕЮ УЧНІВ В УМОВАХ ПЕРЕБУДОВИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

учнів у сфері обчислювальної й мікропроцесорної техніки та сфері обслуговування й т.п.

Зміст і рівень підготовки за кожним із профілів повинні повною мірою враховувати загальноосвітній рівень учнів, а також їх пізнавальні й фізичні можливості. Нові програми варто пристосувати до використання навчально-матеріальної бази. Маючи на увазі застосування їх у перспективі в умовах міжшкільних навчально-виробничих майстерень і комбінатів, не можна послабляти уваги до розвитку й використання навчально-матеріальної бази шкіл і профтехучилищ, навчальних цехів і ділянок підприємств, ферм тощо.

З метою підвищення ефективності професійної орієнтації учнів у рамках навчального часу, що відводиться на трудову підготовку, рекомендований новий навчальний курс "Основи виробництва. Вибір професії". Його доцільно вивчати в 8 – 9 класах, щоб допомогти випускникам неповної середньої школи вибрати масову робочу професію. Перша частина цього курсу є загальною для всіх шкіл і містить необхідні відомості про сучасне виробництво, масові професії, раціональному їхньому виборі й т.п.

Друга частина присвячена вивченню основ виробництва й ознайомленню з масовими професіями тієї галузі, з якою зв'язаний профіль трудового навчання. Третя частина курсу диференціюється відповідно до групи споріднених професій, однією з яких учні повинні опанувати в 10 – 11 класах або середньому профтехучилищі.

Однак потрібно враховувати, що конкретні професії, за якими варто готувати учнів в 10 – 11 класах, визначаються на місцях виконками Рад народних депутатів разом з базовими підприємствами. Тому на розсуд шкіл, базових підприємств і виконкомів Рад народних депутатів конкретна праця учнів, форми її організації визначаються залежно від місцевих умов, а також з урахуванням побажань учнів і їхніх батьків. Набула поширення не тільки щотижнева суспільно корисна, продуктивна праця, а й відбувалася її концентрація на початку або кінці навчального року, у тому числі в поєднанні з щорічною трудовою практикою.

У 8 – 11 класах продуктивна праця значною мірою сприяла профорієнтаційній підготовці школярів, причому в 10 – 11 класах її, як правило, організовували на спеціальних робочих місцях у виробничих умовах. У всіх випадках важливо не послабляти педагогічне керівництво цією працею, а повніше використовувати її з метою політехнічної освіти.

Для підвищення ефективності профорієнтаційної роботи з учнями розвивалася мережа навчально-

методичних кабінетів з професійної орієнтації в середніх загальноосвітніх школах, МНВКК, ПТУ базових підприємств і господарств. З цією метою необхідним тиражем видається популярна енциклопедія професій для молоді, інформаційно-довідкова й методична література з питань професійної орієнтації молоді. Значно більше уваги цим питанням приділяється в навчальній літературі для учнів різного віку.

У педагогічних інститутах планується значне розширення підготовки фахівців з трудового навчання й профорієнтації. З метою наукового обґрунтування єдиної державної системи професійної орієнтації в ряді місць створюються районні (міські) експериментальні центри з профорієнтації. Координацію всієї роботи з професійної орієнтації молоді, яка проводилася різними міністерствами й відомствами, покладене на Госкомпрацю СРСР [3, 324].

Винятково важливого значення набуває впровадження в загальноосвітніх школах, професійно-технічних училищах і середніх спеціальних навчальних закладах вивчення основ електронно-обчислювальної й мікропроцесорної техніки. З цією метою з 1985 року введений новий навчальний курс для старшокласників "Основи інформатики й електрично-обчислювальної техніки", видаються необхідні підручники та навчальні посібники, обладнуються відповідні кабінети, а також використовуються комп'ютерна техніка базових підприємств та інших установ з навчальною метою.

Таким чином, проводилася робота щодо значного посилення виховної спрямованості, підвищення політехнічного рівня трудового й професійного навчання на основі новітніх науково-технічних досягнень і вимог сучасного виробництва, включаючи елементи радіотехніки, автоматики, електроніки, робототехніки, електронно-обчислювальної й мікропроцесорної техніки, а також прогресивних технологій.

З метою більш активного залучення місцевих і господарських органів до участі в трудовому вихованні за школами закріплюються в якості базових підприємства промисловості, будівництва, транспорту, зв'язку, сфери обслуговування, колгоспи (за рішенням зборів колгоспників), лісгоспи, науково-дослідні проектні інститути, інші підприємства й організації, на які поряд із загальноосвітніми школами покладалася відповідальність за загально трудову й професійну підготовку учнів. Для реалізації поставлених завдань базові підприємства використовують і розвивають наявну в них навчально-виробничу базу; створюють на правах своїх структурних

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛІТЕХНІЧНИХ ОСНОВ ПОЄДНАННЯ НАВЧАННЯ З ПРОДУКТИВНОЮ ПРАЦЕЮ УЧНІВ В УМОВАХ ПЕРЕБУДОВИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

підрозділів у школах і МНБК навчальні цехи, ділянки, майстерні, стаціонарні табори праці й відпочинку школярів, польові стани учнівської виробничої бригади, шкільні лісництва, окремі робочі місця; забезпечують технічне й господарське обслуговування зазначених підрозділів, а також безпечні умови праці; виділяють у необхідній кількості устаткування, техніку, пристосування, інструменти, інвентар, пально-мастильні й інші матеріали, заготовки, напівфабрикати й комплектуючі вироби; видають учням спецодяг за нормами, встановленими і для робочих відповідних професій; виділяють земельні ділянки; направляють кращих кваліфікованих робітників і фахівців для виробничого навчання учнів, контролюють і заохочують їхню педагогічну діяльність; у своїх навчально-виробничих структурах створюють різні форми організації суспільно корисної й продуктивної праці школярів, обліковують і реалізують продукцію; у встановленому порядку оплачують працю школярів; організують харчування школярів у період трудової підготовки, забезпечують доставку їх до місць навчання й роботи. Працівники базових підприємств спільно зі школою, з батьками й учнями здійснюють роботу з професійної орієнтації. Для цього на підприємствах створюється кабінети або лабораторії профорієнтації й профконсультації, а в школах – навчально-методичні кабінети профорієнтації.

Базові підприємства проводять виробничі екскурсії з учнями, під час яких знайомлять їх з технікою, технологією, економікою й організацією виробництва, ведуть роз'яснювальну роботу зі школярами і їхніми батьками щодо вибору професії [4, 202].

Трудові колективи базових підприємств разом з педагогічними колективами шкіл, родиною й громадськістю здійснюють роботу з трудового, морального, економічного й екологічного виховання школярів, залучаючи для цього наставників-ветеранів війни й праці, передовиків і новаторів виробництва, активно втягують учнів у суспільне й виробниче життя базового підприємства. Важливо, щоб кожний учень усвідомлював свою причетність до суспільно корисної й продуктивної праці, разом з дорослими прагнув до високої продуктивності праці при виконанні народногосподарських планів нашої країни.

Отже, ефективність трудової підготовки школярів залежала від того, на скільки зблизилася школа й виробництво. Цей зв'язок між ланками трудової підготовки забезпечував взаємодію й безперервність на всіх етапах навчання в школі, наступність між різними етапами навчання,

комплексний підхід, що містить у собі не тільки придбання знань і вмінь, але морально-етичні якості, політехнічний характер, тісний зв'язок навчання з продуктивною працею.

Червоною ниткою через усі державні документи про реформу освіти проходить принцип поєднання навчання з продуктивною працею підрастаючого покоління. Завдання школи полягає в тому, щоб знайти реальні шляхи й засоби для прилучення учнівської молоді до продуктивної праці, виховання в неї працовитості й готовності до будь-якого виду діяльності.

Готовність до праці містить у собі ідейно-політичну, морально-психологічну й розумово-практичну підготовку молодшої людини до виконання посильної роботи. Ідейно-політична готовність проявляється в усвідомленні особистістю значимості своєї праці, відповідальності за її результати, у її бажанні застосувати свої сили й дарування з максимальною віддачею в праці на благо свого народу; морально-психологічна – у сформованості таких якостей, як працовитість, свідомо дисципліна, уміння працювати в колективі, старанність, сумлінність, наполегливість, ініціативність, ощадливість, самостійність, непримиренність до дармоїдства й байдужного ставлення до роботи. Розумово-практична зрілість передбачає високий рівень знань основних технологічних процесів всіх видів виробництва, творче використання теоретичних відомостей у практичній діяльності, потреба в поповненні знань [5, 96].

Висновок. Отже, кожна молода людина, що вступає в самостійне трудове життя, повинна мати всебічний інтелектуальний і фізичний розвиток, науковий світогляд, глибокі знання науково-технічних і економічних основ сучасного виробництва, а також свідомо й творчо ставитися до суспільно корисної й продуктивної праці.

1. Мадзігон В.М. *Кроку майбутнє – продуктивність освіти* // Педагогічна газета. – 2000. – №10. – С. 1.

2. Мадзігон В., Левченко Г. *Талант, освячений мудрістю і любов'ю* // Освіта України. – 2004. – 3 лютого. – С. 3.

3. Мадзігон В.Н. *Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом: Монография.* – К.: Вересні, 2004. – 324 с.

4. Левченко Г.Е. *Трудовое воспитание учащихся IV – VIII классов в процессе производственного труда: дис. ... кандидата пед. наук.* – К., 1982. – 202 с.

5. Оржеховська В.М., Мадзігон В.М. *Організація продуктивної праці школярів.* – К., 1989. – 96 с.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2009